

Första världskrigets storsjöslag - för 90 år sedan

av militärhistoriker Bertil Stjernfelt

Högste chefen för Grand Fleet amiral Jellicoe utvecklar sin slagflotta inför den kommande drabbningen. Han ansåg flottan vara den enda garanten för Storbritanniens säkerhet. Enligt Churchill var Jellicoe den enda som kunde förlora kriget på en eftermiddag.

Skagerackslaget, *the Battle of Jutland* enligt britten, den 31 maj 1916 och följande natt blev en aldrig tidigare skådad koncentration av stora, snabba och starkt bestyckade örlogsfartyg. Historikern John Keegan ger i sin bok om det första världskriget en nästan lyrisk bild av den gigantiska sjödrabbningen.

Den ståtliga syn som slaget utgjorde kom aldrig att lämna dem som deltog. De täta kolonnerna av väldiga slagskepp, grå mot Nordsjöns gråa hav och gråa skyar, grå rök

som vällde upp genom skorstenarna från fartygens koleldade pannor, och de blixtrande vita bogvågorna från de snabbare lätta kryssarna och jagarna som följde de tyngre enheterna, då alla pressade sig framåt mot det väntande slaget.

Grand Fleet mot Hochseeflotte

Skagerackslaget, som varade knappt ett dygn, är sjökrigshistoriens kanske största men i varje fall mest omskrivna och omdiskuterade drabbning. Än idag utkom-

mer böcker där de båda flottornas kamp beskrivs och analyseras minut för minut. När jag begärde underlag för denna artikel i Försvarshögskolans bibliotek blev det en lista på nära 40 titlar.

Förutsättningarna för framgång var inte lika för de båda motståndarna. Grand Fleets basering på Skottlands ostkust gav bättre utgångsläge än den tyska högsjöflottan inne i Helgolandsbukten. Därtill kom att britterna redan första krigsåret lyckats komma över den kejserliga flottans kodböcker. Med hjälp av radiospaning kunde amiralitetet i London därigenom förutse

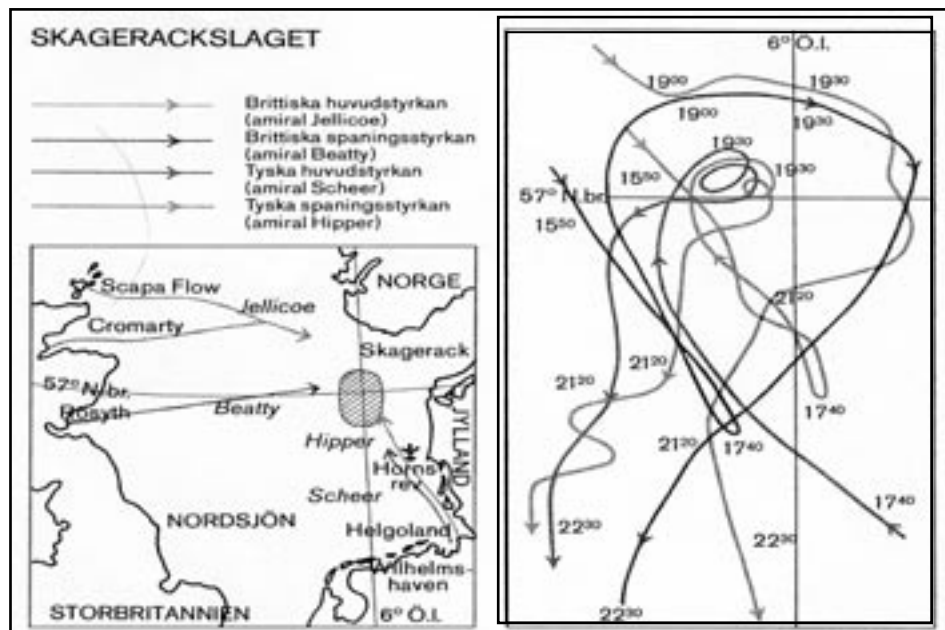
och följa sin fiendes fartygsrörelser.

Den brittiska sjöstyrkan översteg klart motståndarens i totalt tonnage och antal enheter. Å andra sidan hade de tyska slagfartygen tjockare pansar och skroven uppdelade i flera vattentäta skott med ett högre skyddsvärde som följd. Tysklands högklassiga optiska industri gav högsjöflottan en fördel när det gällde eldledningen.

Katt- och råttalek på Nordsjön

De båda flottorna under sina högsta chefer amiralerna John Jellicoe och Reinhard Scheer var indelade i stridsgrupper med

Slaget utkämpades nästan helt som artilleridueller på 10-18 km skjutavstånd utan att någondera sidan fick klart för sig motståndarens styrka och läge. Ubåtar och flyg kom inte att spela någon verksam roll.

Den djärve och färgstarke chefen för Grand Fleets slagkryssareskader amiral Beatty vann inte förväntad framgång i Skagerackslaget. "There's something wrong with our bloody ships today." Pansaret höll inte och kanonerna bet inte.

speciella uppgifter. De blå och röda plottningsspåren av styrkornas rörelser under slaget ger ett intryck av ett färggrant garnnystan. Rådande dåliga sikt försämrades av regnbyar och de ångdrivna fartygens kraftiga skorstensrökar samt vid eldgivningen av den svarta krutröken. När natten föll på, gav strålkastarna föga hjälp. Under första världskriget var flygspaningen i sin linda och radar ännu inte uppfunnen. En ganska bra liknelse av de nattliga skärmytslingarna är kampen mellan två boxare med förbundna ögon. Ändock är det möjligt att i efterhand uppdelas Skagerackslaget i olika faser.

På eftermiddagen den 31 maj fick spaningsstyrkor under amiralerna David Beatty och Franz Hipper stridskontakt och utkämpade de inledande striderna. Strax efter klockan 18.00 blev det huvudstyrkornas tur. Med stora förluster lyckades britterna manövrera sig i läge mellan högsjöflottan och dess baser. Men tyskarna kringgick dem i skydd av nattmörkret och kunde efter obetydliga strider nå sitt basområde.

Vem vann egentligen?

Denna försommardag för 90 år sedan var det mer än 250 brittiska och tyska krigsfartyg som med konvergerande kurser stävade mot det blivande slagfältet utanför Jyllands kust. Ombord fanns 100 000 man. Grand Fleets övervikt i fartyg var uppenbar. Hur fördelade sig förlusterna? När de båda flot-

torna efter sjöslaget löpt i hamn, hade Jellicoe förlorat 15 större fartyg från slagskepp till jagare, Scheer 11. Personalförlusterna var i än högre grad till Storbritanniens nackdel. Mer än 6 000 brittiska och 2 500 tyska sjömän stupade.

Denna skillnad i förluster fick den tyske kejsaren Vilhelm II att förklara Skagerackslaget som en tysk seger. I själva verket hade den relativa balansen i slagskepp och andra tunga enheter än mer ändrats till brittisk fördel. Royal Navy bibehöll sitt herravälde till sjöss och sin dominans

Tyska slagkryssaren Seydlitz (23 707 ton) träffades av 25 tunga granater, råkade i brand men kunde i sjunkande tillstånd ta sig i hamn med 5 000 ton vatten inombords. Hon grundstötte två gånger innan passagen av Horns rev morgonen efter sjöslaget.– Här ligger Seydlitz i Wilhelmshafen efter bogsering sista biten med aktern före. Ett bevis på tysk kvalitet beträffande pansarskydd och skrovindelning jämförde en utomordentligt vältränad besättning.

i Nordsjön och tvingade därigenom den tyska flottan till passivitet resten av kriget. Slaget brukar därför – trots britternas större förluster – räknas som oavgjort.

Två människoöden

Som en komplettering till de många örlogsfartygens kamp främst med kanoner på stora avstånd vill jag lyfta fram en individ från vardera sidan, deras liv och död under Skagerackslaget. Det ger i mikroformat en bild av denna strid i eld och hav, i stål och blod.

På slagkryssaren *Lion*, som var Beattys flaggskepp, slet en tysk 30,5 cm granat bort halva det pansrade taket på ett av kanontornen och antände där befintliga laddningar. Explosionen och elden dödade nästan varje man i tornets övre del. En senare 180-gradersgir gav inblåsande vind näring till den

pyrande elden längre ner och orsakade en explosion i ammunitionshissen som hotade själva krutdurken.

Dock – efter den tyska granatträffen hade den dödligt sårade tornbefälhavaren en major ur *Royal Marines*, som här bemannade huvudartilleriet, fått igenom sin order att dörrarna till krutdurken skulle stängas och själva durken vattenfyllas. Denna *gallant action* räddade Beattys flaggskepp från det öde som drabbade tre av hans övriga slagkryssare. D v s träffar eller sekundärexplosioner i krutdurkarna med fartygens totalförlust som följd inklusive varje besättning på drygt 1000 man. Tornbefälhavaren FJW Harvey tillerkändes ett postumt Victoria Cross (VC), Storbritanniens förnämsta krigsdekorations.

Den tyska lätta kryssaren *Wiesbaden* utsattes för en fruktansvärd kanonad av

Beattys slagkryssareskader och träffades också av en torped. Hon blev sedan beskjuten av andra brittiska fartyg men kunde svårt skadad hålla sig flytande. Det brinnande och manöverodugliga fartyget lyckades märkligt nog att med torped träffa och allvarligt skada det brittiska slagskeppet *Marlborough*. Som måltavla för nästan hela Grand Fleet blev den lilla tyska kryssaren skjuten sönder och samman, drev som ett vrak vind för våg för att under morgontimmarna den 1 juni långsamt kantra och sjunka med sin besättning på

T h Tornbefälhavaren FJW Harvey

589 man. Alla omkom utom en eldare som efter 38 timmar på en flotte bärgades av en norsk ångare.

Bland dem som följde med i djupet fanns en 35-årig, i Tyskland välkänd författare Gorch Fock, pseudonym för Johann Kinau. Han var son till en havsfiskare och uppväxt på en ö utanför Hamburg. Ändå tilldelades han armén och tjänstgjorde efter krigsutbrottet som infanterist i Ryssland, Serbien och Frankrike. I april 1916 blev han på egen begäran förflyttad till marinen och placerad på *Wiesbaden*, alltså kort före kryssarens sänkning i Skagerackslaget.

Midsommaraftonen 1916, alltså knappt en månad senare, fann denne havets diktare ett vilorum i en klippskrevna på fyrön

Under pågående världskrig fick den tyske författaren och poeten Gorch Fock förflyttning från armén till marinen. Han blev matros på en lätt kryssare, Wiesbaden, som gick under med man och allt under sjöslaget. Gorch Focks kropp flöt iland på Väderöbod utanför Fjällbacka.

Letzter Wunsch

Sterb ich auf der stolzen See,
 gönnt Gorch Fock ein Seemannsgrab.
 Bringt mich nicht zum Kirchhof hin,
 senkt mich tief ins Meer hinab.
 Segelmacher, näh mich ein.
 Steuermann, ein Bibelwort.
 Junge, nimm deine Mütze mal ab ...
 Und dann sinnig über Bord ...

von Gorch Fock

En sista önskan

Dör jag på det stolta hav,
 unna Gorch Fock en sjömansgrav.
 För mig ej till kyrkogården in,
 sänk mig djupt i havet ner.
 Segelmakare, sy in mig.
 Styrman, ett bibelord.
 Pojke, tag av dig mössan ...
 Och se'n låt en tanke följa mig överbord...

av Gorch Fock

Texten översatt och något bearbetad
 av Bertil och Marie-Christine Stjernfelt med hjälp av Kungl Biblioteket

Väderöbod, dit havsströmmar fört honom. Han bar på sig en dikt (se ovan) där han uppenbarligen förutsåg sin egen död. Tillsammans med andra krigsoffer, tyskar som briter, jordfästes han på Stensholmen utanför Fjällbacka.

Tysklands nuvarande Bundesmarin har döpt sitt segelskolfartyg till *Gorch Fock*. När detta under sina färder passerar Sveriges västkust, brukar man hedra skalden och matrosen som gett namn åt skeppet med ett besök vid hans grav med sten i granit.

Tre sjöslag, tre paralleller

I år har det gått 90 år sedan de brittiska och tyska flottorna drabbade samman i Skagerack i Nordsjön. Det har förflutit ett hundratal år efter det rysk-japanska sjöslaget vid Tsushima i sundet mellan Korea och Japan. Och vidare två sekler sedan Horatio Nelsons berömda seger över den

fransk-spanska flottstyrkan vid Trafalgar nära inloppet till Medelhavet.

Gemensamt för historiens stora sjöslag såsom de tre nämnda är att de pågått under mycket begränsad tid, ofta kortare än ett dygn, men att utgången kan ha blivit avgörande för hela kriget. Det militärpolitiska läget har rubbats i regionen, stundom globalt och för lång tid framåt.

Royal Navy-segern 1805 över den förnade numeriskt starkare motståndaren innebar att Napoleon inte kunde realisera sina planer på invasion av de brittiska öarna. Storbritannien hade vunnit totalt sjöherravälde under mer än en hundraårig period.

Efter en halv världsomsegling blev 1905 den ryska flottstyrkan praktiskt taget förintad av den uppåtgående japanska sjömakten vilket avgjorde kriget. Utgången fick den största betydelse för den politiska

utvecklingen såväl internationellt som internt inom Ryssland. En ny stormakt tog över i Fjärran Östern.

Visserligen slutade första världskrigets storsjöslag 1916 oavgjort men det befäste Storbritanniens sjömilitära dominans över

kontinentalmakten Tyskland under det snart följande andra världskriget. Liksom Napoleon fick Hitler ge upp sin plan på invasion över Engelska kanalen (operation SEELÖWE). Här kan man verkligen hävda att historien upprepar sig.

Referenser:

- Armé- Marin- och Flygfilm: Sjöslaget utanför Skagerack ... , nr 10092 år 1916
The Battle of Jutland, nr 14847 år 1982.
Bra Böckers Lexikon (1981) band 21: Skagerackslaget
Deutsches Litteraturlerikon V. 1978 s 157f
Grove, Eric: *Fleet to Fleet Encounters Tsushima - Jutland - Philippine Sea*, London 1991
Insulander, Per: Intervju
Keegan, John: *The first World War*, London 1998
Kungl Örlogsmannasällskapet: Arkivbilder/ K-E Westerlund
London, Charles: *Jutland 1916; Clash of the Dreadnoughts*, Oxford 2000
Olsson Jan Olof /Jolo/: *Eviga följeslagare*, Stockholm 1979
Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek: Arkivbilder
Tarrant, V E: *Jutland; The German Perspective*, London 1995
Tidskrift i Sjöväsendet nr 2 samt 3 och 4 2005: M Haglund och S Birke resp
F Falkman
Uhrbeg Artur: *Skisser från Väderöarna, Göteborg 1956*

Summary

The Big Naval Battle of World War I – 90 Years ago

by *Military Historian Bertil Stjernfelt*

The Skagerrak battle, by the British named the Battle of Jutland, turned into a concentration of huge, fast and heavily armed warships, never seen until then. The conditions for winning differed between the Grand Fleet and the Hochseeflotte. The British base area on the east coast of Scotland gave a better point of departure than the German one inside the Heligoland Bight. Furthermore, the British naval force was superior to that of its enemy in total tonnage as well as in the number of ships. On the other hand, the German battleships and cruisers were more robust in design.

On the afternoon of May 31st 1916, reconnaissance forces commanded by Admirals Beatty and Hipper respectively joined battle. The Grand Fleet took up position between the Hochseeflotte and its base area but in the darkness the Germans evaded their enemy and steered homewards. The loss of ships was to the disadvantage of the British and the loss of men even more so. Kaiser Wilhelm II lost no time in declaring the battle a victory for Germany. In reality, however, Britain's command of the high seas was strengthened. The Skagerrak battle is usually considered a draw.

Two individuals may serve as an illustration of the violent struggle between the two fleets. A gun turret commander on Beatty's flagship *Lion*, Major F J W Harvey of the Royal Marines, though mortally wounded, was able to save the battle cruiser from

total destruction. Because of his gallant action, he was awarded the Victoria Cross posthumously. On board the light cruiser *Wiesbaden* there was a volunteer sailor, known in Germany as the author Gorch Fock. He went down with his ship but floated ashore on the small island of Väderöbod outside Fjällbacka off the west coast of Sweden. This poet of the seas carried a poem in his uniform indicating that he had apparently foreseen his own death.

The Skagerrak naval battle between the British and German fleets took place 90 years ago. About a decade earlier the Japanese and Russian navies encountered each other at Tsushima on the other side of the globe. And a century earlier, at the famous battle of Trafalgar not far from the entrance to the Mediterranean, England's hero Nelson defeated the united Franco Spanish naval forces.

These three battles at sea have in common that they lasted a relatively short time, less than twenty-four hours, and yet the outcome was of decisive importance to the whole war. Even if the Skagerrak battle ended in a draw, the British command of the seas was strengthened and this lasted throughout World War II. Like Napoleon, Hitler was forced to give up his invasion plans across the English Channel and instead attacked and was defeated in the east. Here we can truly say that history repeats itself.